УДК 159.9.01 https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series12.2022.17(62).06

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРСУБ'ЄКТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Марія Наконечна
кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та практичної психології
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
16600, Україна, м. Ніжин, вул. Графська, 2
докторант кафедри загальної і соціальної психології
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
01601, Україна, м. Київ, вул. Пирогова, 9
maria.nakonechna2014@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-2437-0853

Анотація
У статті розглянуто різні аспекти інтерсуб'єктної взаємодії як спільно-розподіленої діяльності, орієнтованої на розвиток суб'єтних якостей учасників, сенситивним для якої є юнацький вік. Показано, що в стосунках між особистостями юнацького віку з'являються елементи відкритості, довірливості, інтимно-особистісного спілкування, адже саме в цей період людина по-особливому переживає і своє перше кохання, і юнацьку дружбу. З іншого боку, у юнацькому віці специфічним стає спілкування із старшими та молодшими особами. Доведено, що інтерсуб'єктна взаємодія в юнацькому віці – це важливий аспект становлення особистісних сенсів взаємного розвитку в спілкуванні та спільній діяльності. Наголошено, що юнацький вік є сенситивним для формування інтерсуб'єктної взаємодії, бо різні аспекти цього вікового періоду готують особистість до взаємодії, яка була б взаєморозвивальною та сприяла розвитку суб'єктності учасників. Підкреслено, що соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці передбачає свій важливий компонент, а саме інтерсуб'єктну взаємодію, яка наповнює конкретними сенсами та значеннями різні аспекти життя юнаків та юнок. Афективний центр юнацького віку – переживання майбутнього обговорюється та стає центральним в інтерсуб'єктній взаємодії. Змістом інтерсуб'єктної взаємодії в юності часто є екзистенційна та смисложиттєва проблематика. Проаналізовано юнацький вік як особливий період стрімкого становлення суб'єктності людини, коли вже на правах відповідальної, активної, творчої, ініціативної особистості юнак чи юнка вступають у взаємодію з рівним собі партнером, прагнучи розкрити свою суб'єктність і допомогти розкритися суб'єктності іншого. При цьому важливо, що позиція «я хочу бути суб'єктом і допомогти тобі розкрити твою суб'єктність» налаштовує на діалогічну взаємодію, на взаєморозвивальне спілкування. Робиться висновок, що юність – особливий час, коли інтерсуб'єктна взаємодія набуває специфічних рис і розвивається для того, щоб відбулося становлення суб'єктності всіх учасників процесу спільної діяльності та спілкування.
Ключові слова: взаємодія, діяльність, інтерсуб'єктність, особистість, суб'єкт, юнацтво.

Вступ

Юнацький вік розглядаємо як сенситивний для розвитку інтерсуб'єктної взаємодії, оскільки саме в цьому віці міжособистісне спілкування набуває особливого характеру. У

стосунках між особистостями юнацького віку з'являються елементи відкритості, довірливості та інтимно-особистісного спілкування. Саме в юності людина по-особливому переживає і своє перше кохання, і юнацьку дружбу. З іншого боку, в юнацькому віці специфічним стає спілкування зі старшими та молодшими особами. Із молодшими юнак чи юнка можуть поводитися як дорослі, відповідальні індивіди, а зі старшими – з повагою дослухатися, вчитися в них (за умови гармонійного розвитку) або ж протестувати, відстоювати власне суб'єктивне Я (за умови дисгармонійного розвитку).

Інтерсуб'єктну взаємодію можна розглядати також як соціальну ситуацію особистісного розвитку в юнацькому віці, що сприяє взаємному зростанню та становленню, стимулюючи особистісний розвиток. Варто враховувати, що ситуації інтерсуб'єктної взаємодії є досить частими в юнацькому віці, однак це не єдина соціальна ситуація в юності, яка має результатом особистісне становлення, хоча вона є однією з важливих і значущих ситуацій.

Г.С. Абрамова хронологічно визначає юність як період з 18 по 22 роки, а підлітками називає осіб від 13 до 17 років (Абрамова, 1999). Українські дослідники О. Сергєєнкова, О. Столярчук, О. Коханова, О. Пасєка відзначають: «Згідно із сучасною вітчизняною віковою періодизацією юнацький вік охоплює дві послідовні фази, з яких впродовж 15-18 років розгортається рання юність, а з 18 до 21 року триває власне юність» (Сергєєнкова, Столярчук, Коханова & Пасєка, 2012: 214). Ця періодизація є цілком обґрунтованою, хоча в сучасних умовах, на нашу думку, можна переосмислити верхню межу юнацького віку, адже входження в доросле життя є тривалішим, ніж раніше, у зв'язку з тим, що навчання в закладах вищої освіти часто триває до 22-23 років.

Позаяк результатом інтерсуб'єктної взаємодії є розвиток особистості, слід детальніше зупинитися на проблемі особистісного розвитку. І.С. Булах здійснила ґрунтовне дослідження тематики особистісного зростання, виокремивши три основні тенденції в розумінні та вирішенні проблеми особистісного розвитку (Булах, 2004a). Перша виокремлена дослідницею тенденція взаємопов'язана із соціальною ситуацією розвитку. Це перегукується з основними положеннями культурно-історичної теорії Л.С. Виготського (Выготский, 1983), у межах якої і були запропоновані поняття соціальної ситуації розвитку, новоутворень, кризи як центральні для розуміння вікових особливостей особистості. Друга тенденція, яку описує вчена, взаємопов'язана з поняттями активності та свідомості людини (Булах, 2004a). Авторка підкреслює здатність особистості до самопізнання, саморегуляції та самодетермінації. Третя тенденція відображає обумовленість розвитку суб'єктними якостями людини (Булах, 2004a). Отже, розгляд трьох основних тенденцій у вирішенні проблеми розвитку особистості підводить нас до розуміння загальних закономірностей психічного розвитку людини, у якому важливу роль відіграють її властивості як суб'єкта. Як бачимо, в усіх трьох виділених І.С. Булах тенденціях важливою є суб'єктність людини. Розвиток особистості взаємопов'язаний із суб'єктністю як здатністю людини бути активним творцем власного життя на основі перетворення й привласнення соціальної ситуації розвитку з опорою на активність, свідомість та самодетермінацію з перспективою руху до глибин власної душі.

І.С. Булах писала: «Розвиток особистості – це постійні зміни, переходи, перетворення родових, соціально-типологічних властивостей на індивідуальні, особистісно-смислові якості, що виникають в процесі онтогенезу. Базисним модусом існування особистості є розвиток, який сприяє набуттю нею все більшої якісної визначеності» (Булах, 2004b: 33). Інтерсуб'єктна взаємодія є дискретним, неконтинуальним процесом, адже актуалізується в деякі періоди життя особистості. У той час як розвиток, на думку авторки, виступає «базисним модусом

існування особистості» (Булах, 2004b: 33), інтерсуб'єктність є важливою якістю тимчасових міжособистісних смислових динамічних систем, які утворюються під час взаємодії людей та мають своїм результатом розвиток особистостей учасників.

С.Б. Кузікова зауважувала: «Особистість розуміється як «особа», що виконує функції керівника реалізації авторського «Я-проекту» на своєму життєвому шляху. У нашому дослідженні особистісний саморозвиток розглядається як свідома, цілеспрямована і керована активність особистості, мета якої полягає в самозміні в позитивному напрямі, що і забезпечує особистісне зростання, самовдосконалення» (Кузікова, 2012: 44). Так, інтерпретований особистісний саморозвиток передбачає обов'язкове залучення інтеруб'єктних процесів, тому що здійснення суб'єктивного «Я-проєкту» можливе лише у взаємодії з іншими людьми. Особистісна суб'єктність реалізується в інтерсуб'єктності, адже це дві глибоко взаємопов'язані структури. Людина, прагнучи до самозмін, усвідомлює, переживає та здійснює їх у взаємодії з іншими людьми. Підхід С.Б. Кузікової цікавий своїм акцентом на суб'єктності особистості в межах самозмін, саморозвитку та самовдосконалення.

В.О. Татенко писав: «Людині приписуються якості суб'єкта (на відміну від особистості чи індивідуальності), щоб підкреслити (попри усілякі обумовленості та обмеження) її право і здатність бути вільним і водночас відповідальним автором-творцем власного життя – як індивідуального, так і суспільного» (Татенко, 2014: 147). У підході вченого важливим є момент авторства: людина як творець власної долі, вчинків, подієвості та повсякденності. Суб'єктність автор розглядає в контекстах індивідуальності та суспільства. Суттєвим також є те, що особистість долає обмеження, які можуть траплятися в житті кожної людини, але вона здатна піднятися над обставинами та здійснити суб'єктне діяння. При цьому слід ураховувати моменти інтерсуб'єктності, бо саме на межі власного та чужого внутрішнього світу уможливлюються діалог, взаємодія, спілкування та обумовлені ними розвиток, становлення й самовдосконалення.

У праці Ч. Хоггана, К. Мьолккі та Ф. Фіннеган (Hoggan, Mälkki & Finnegan, 2016) досліджено розвиток теорії проспективної трансформації. Інтерсуб'єктність, тривалість та практика емансипації розглянуто як ключові поняття теорії проспективної трансформації, яку сформулював Мєзіров (Mezirow). Підкреслено, що інтерсуб'єктність конституює людський досвід, адже неможливо розглянути пізнання окремо від емоцій, а індивідуальне життя – відокремлено від соціального.

Отже, аналіз останніх публікацій, присвячених проблемі інтерсуб'єктності, доводить, що цей концепт є актуальним та значущим засобом інтерпретації психологічного життя людини в сучасному світі. Підкреслюється як зв'язок суб'єктності з інтерсуб'єктністю, так і різні аспекти інтерсуб'єктної взаємодії, зокрема в їхній обумовленості розвитком та саморозвитком особистості.

Мета дослідження – презентувати результати теоретичного аналізу особливостей інтерсуб'єктної взаємодії в юнацькому віці. **Завдання** дослідження: 1) проаналізувати наукові підходи до вивчення процесів інтерсуб'єктної взаємодії; 2) теоретично дослідити й презентувати психологічні особливості та етапи розгортання інтерсуб'єктної взаємодії в юнацькому віці.

Методи дослідження

Основний метод дослідження – теоретичний аналіз. Допоміжними методами стали теоретичний синтез, індукція, дедукція, узагальнення, порівняння, абстрагування та

конкретизація. Під час дослідження також використано метод сходження від абстрактного до конкретного.

Результати та дискусії

Академік С.Д. Максименко у співавторстві з К.С. Максименко та М.В. Папучею писав: «Розвиток є формою існування особистості точно так, як сама вона являє форму існування психіки людини» (Максименко, Максименко, & Папуча, 2007: 7). Позаяк розвиток є формою існування особистості, то інтерсуб'єктна взаємодія як дискретний, не континуальний процес – це один з чинників особистісного розвитку, зокрема в юнацькому віці. Для розгляду предмета нашого дослідження – психологічних особливостей інтерсуб'єктної взаємодії в юності – ми тимчасово абстрагуємося від інших чинників особистісного розвитку в юнацькому віці, щоб сфокусуватися саме на інтерсуб'єктних його вимірах.

Українська генетична психологія, яку розробляють у науковій школі, очолюваній С.Д. Максименком, побудована на ідеї особистісності психічного розвитку людини. Особистість живе в просторі розвитку, вона сама є такою, що постійно розвивається. Людська особистість народжується як безпомічна істота, водночас готова до засвоєння культурно-історичного досвіду людства. Як бачимо, українська генетична психологія розвиває ідеї культурно-історичної теорії Л.С. Виготського.

Інтерсуб'єктна взаємодія новонародженої дитини з матір'ю проявляється в ситуації «ми», яку описували Л.С. Виготський, М.І. Лісіна, Л.І. Божович та ін. Нерозривна єдність матері й дитини є суперечливою і готує передумови для того, щоб розвинути самостійність, автономію, свободу дитини. Кризи першого року життя, трьох років, семи років послідовно показують, як розвивається та формується суб'єктність маленької людини. У підлітковому віці розвиток самосвідомості дає ще один щабель для особистісного становлення. Нарешті, у юності як у перехідному етапі між дитинством та дорослістю суб'єктність стає центральною особистісною характеристикою, що проявляється й реалізується, зокрема, в інтерсуб'єктній взаємодії юнаків та дівчат.

С.О. Ставицька зауважувала: «У юнаків розвиток самосвідомості, самооцінки, інтересів, ідеалів, цінностей та переконань відбувається в рамках становлення світогляду, що поєднується з підвищенням рівня моральних рефлексій, розширенням мрій, сподівань, диспозицій з орієнтацією на майбутнє» (Ставицька, 2014: 634). Принципово важливим у юнацькому віці стає саме розвиток самосвідомості (О.М. Леонтьєв, С.Д. Максименко, С.О. Ставицька та ін.), відкриття власного внутрішнього світу (за І.С. Коном), оформлення его-ідентичності (за Е.Еріксоном). Юність – етап, коли людина й пізнає себе (когнітивно-оцінний компонент), і перетворює себе та ситуацію, у якій перебуває (суб'єктно-діяльнісний компонент вікового розвитку на етапі юнацького віку).

М.В. Папуча зауважував: «Найбільш суттєвою особливістю соціальної ситуації розвитку в ранній юності є те, що домінуючим і визначальним забарвленням всього життя старшокласника стає його ставлення до майбутнього. Це ставлення є афективним центром переживань юнака, тією генетичною задачею (головним протиріччям), розв'язання якої визначає розвиток як саморух особистості» (Папуча, 2001: 10). Уявлення про майбутнє як афективний центр юнацького віку було описане в працях Л.І. Божович (Божович, 2009). Інтерсуб'єктна взаємодія в юнацькому віці також центрована навколо цього «афективного центру» й особливостей ставлення молодої людини до її майбутнього. Дружні розмови, інтимно-особистісне спілкування, взаємодія зі старшими людьми часто мають своїм змістом

різноманітні переживання стосовно того, яким бачиться майбутнє, як до нього ставляться, як до нього прийти, подолавши, зокрема, довгий та тернистий шлях. Із психологічної точки зору, зміст інтерсуб'єктної взаємодії в юності центрований на майбутньому, у той час як у період геронтогенезу часто може бути центрований на минулому. На думку Е. Еріксона, це період, коли людина або переосмислює своє життя та інтегрує якість мудрості, або впадає у відчай, бо не в змозі віднайти внутрішню цілісність, поглядаючи на свій пройдений шлях (Эриксон, 1996).

М.В. Папуча, дотримуючись методологічної логіки Л.С. Виготського, аналізує ранній юнацький вік з точки зору соціальної ситуації розвитку, новоутворень та проявів кризи, зауважує: «Центральним психічним новоутворенням ранньої юності є готовність до життєвого самовизначення. Це – суто особистісна, цілісна й інтегрована психічна структура, яка має складну будову, що включає в себе інтелектуальні, афективні та дійові компоненти (знання про майбутнє життя та про себе, розуміння свого життєвого шляху, бажання відбутися як особистість, спроможність активно діяти, а не віддаватися лише спогляданням і мріям)» (Папуча, 2001: 10). Готовність до життєвого самовизначення як основне психологічне новоутворення раннього юнацького віку певним чином впливає на зміст та динаміку інтерсуб'єктної взаємодії в цьому віковому періоді. Розмови про майбутнє, життєві плани, про перспективи в особистій та професійній сферах стають змістом інтерсуб'єктної комунікації. Якщо обговорення майбутнього, розмови про особливості життєвого самовизначення надихають, допомагають відчути ініціативу та внутрішній підйом, то ми називаємо таку взаємодію інтерсуб'єктною. У цих випадках реалізується та розвивається якість особистої суб'єктності, людина самоздійснюється як відповідальний, активний, творчий суб'єкт, відбувається процес саморозвитку особистості. Готовність до життєвого самовизначення розкриває та розвиває особистісний потенціал у юнацькому віці, одним із психологічних засобів цього процесу може стати інтерсуб'єктна взаємодія як інтеракція з приводу взаємного внутрішнього зростання та збагачення.

Заслуговує на увагу така теза М.В. Папучі: «Рання юність як віковий період відзначається тим, що процеси індивідуалізації починають переважати над соціалізацією. Інтеграційні явища в особистості закладають фундамент індивідуальності як вищої і найбільш розвиненої форми існування особистості, в котрій реалізується унікальна і неповторна природа людської душі» (Папуча, 2001: 11). Віковий розвиток особистості характеризується складною динамікою процесів індивідуалізації та соціалізації. За загальною логікою спочатку переважають процеси соціалізації, входження в суспільство та оволодіння культурно-історичним досвідом людства. Юнацький вік – переломний, адже в цей період починають домінувати процеси індивідуалізації, сходження до власної індивідуальності, готовності здійснювати індивідуально-особистісний внесок у культуру, у взаємодію, у суспільство. Однією з форм реалізації процесів індивідуалізації є інтерсуб'єктна взаємодія, що надихає на створення нового, дає ініціативу для соціальних справ та проєктів, розвиває особистісний потенціал людини.

Інтерсуб'єктна взаємодія виступає як засіб опредметнення та задоволення соціальних потреб в юнацькому віці. Зустрічаючись з іншим інтерсуб'єктно, юнак чи юнка реалізують потенціали власних суб'єктностей у соціальному плані. В інтерсуб'єктній взаємодії можна побудувати відносини на довірі, приязні та повазі. Юнаки чи юнки, взаємодіючи інтерсуб'єктно, задовольняють, водночас, потреби соціальні та особистісні. У таких взаємостосунках особистісні сенси стають предметами обговорення та змінюються,

утворюючи та розвиваючи смислові динамічні системи (за Л.С. Виготським). Соціальні потреби особистості юнацького віку якнайповніше реалізуються саме в інтерсуб'єктній взаємодії, яка розвиває суб'єктність учасників та створює потенціал довіри й підтримки. В інтерсуб'єктній взаємодії юнак чи юнка можуть довіритися іншому, побудувати стосунки, в яких реалізуються особистісні сенси та значення, розвиваючись в діалогах або спільних діях. Е. Еріксон писав: «Щодо юності та питання про те, що знаходиться в центрі її найбільш пристрасних і невпорядкованих прагнень, я зробив висновок, що *вірність* – це та вітальна сила, якої потребує юність, щоб прагнути до чогось, боротися за щось та за щось померти» (Эриксон, 1996: 245). Вірність як центральне для юності прагнення Е. Еріксон пов'язує його з поняттям ідентичності. Вірність, фактично, є відповіддю на питання про его-ідентичність юнака чи юнки. Якщо особа юнацького віку впевнено може сказати, ким вона є, якщо визначилися межі її ідентичності, якщо заданий орієнтир життєвого шляху, то тоді можна сказати, що реалізується чеснота вірності. Бути вірним в інтерсуб'єктній взаємодії означає разом з іншою людиною шукати відповіді на важливі екзистенційні питання й дозволяти собі дослуховуватися до власних інтенцій та ставлень.

У дослідженні В.З. Лучків (Лучків, 2017) представлено результати вивчення асертивності як важливої характеристики особистості юнацького віку. Слід зауважити, що асертивність важлива також для інтерсуб'єктної взаємодії, адже дозволяє екологічно, конструктивно та доброзичливо репрезентувати власні цілі та сенси для іншої людини. У праці О.О. Бантишевої (Бантишева, 2017) досліджено взаємозв'язки емоційного інтелекту та віктимної поведінки в юнацькому віці та показано, що емоційний інтелект як здатність саморозуміння та адекватного пізнання інших людей підвищує ймовірність виникнення гармонійних взаємин. Відповідно, інтерсуб'єктна взаємодія може бути більш успішною та ефективною між особами з високим рівнем емоційного інтелекту. Водночас емоційний інтелект – це не статичне утворення. Людина вчиться вибудовувати взаємини з іншими людьми й може покращувати показники власного емоційного інтелекту. Тоді, як ми можемо припустити, й інтерсуб'єктна взаємодія буде більш якісною та результативною, стимулюючи до творчості та радості спільних дій та комунікацій.

А.І. Литвинчук досліджувала психологічні детермінанти становлення екологічної самосвідомості в юності (Литвинчук, 2019), у структурі якої авторка виділяє три рівні, середній із яких – особистісний – припускає «реальну співдію з Іншим» (Литвинчук, 2019: 3). Момент реальної співдії з іншою людиною можна розглядати в контексті інтерсуб'єктної взаємодії, проте ці множини не збігаються. Можуть бути приклади реальної співдії з Іншим, які не є водночас інтерсуб'єктними співдіями, і навпаки, не кожна інтерсуб'єктна взаємодія припускає реальну спільну діяльність з іншою людиною. Проте, загалом, співдія особистості з іншим та інтерсуб'єктна взаємодія мають дуже багато спільних суттєвих психологічних ознак. Психологічне дослідження інтерсуб'єктної взаємодії в юнацькому віці дозволяє створити методологічну сітку за вимогами постнекласичного етапу розвитку психології, за допомогою якої можливо інтегрувати та об'єднувати різні конкретні наукові дослідження.

О.М. Гріньова досліджувала закономірності та механізми проектування життєвого шляху в юнацькому віці (Гріньова, 2018), зазначивши: «*Проектування особистістю життєвого шляху* являє собою процес екзистенційно-суб'єктного втілення нею інтенцій свого буття в особистісних і соціальних вимірах життєвого світу, спрямований на авторське творення проекту свого майбутнього. Стрижневою інтенцією життєпроектування є смисложиттєвий пошук» (Гріньова, 2018: 401). Вивчення психологічних закономірностей

проектування особистістю життєвого шляху в юності є надзвичайно важливим, адже у «вузлику» проектування сходяться ідеї про афективний центр майбутнього представників юнацького віку (за Л.І. Божович, М.В. Папучею), про формування его-ідентичності (за Е. Еріксоном), про суб'єктність (С.Д. Максименко, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко, Н.В. Чепелєва та ін.).

Проектування життєвого шляху, зокрема, здійснюється в процесі інтерсуб'єктної взаємодії, коли під час натхненного, активного, ініціативного спілкування учасники діляться мріями про майбутнє, життєвими планами та перспективами, пропускають крізь горнило власного внутрішнього світу та відображення в ставленнях інших людей те, що є глибоко особистісним та індивідуально-своєрідним – свій життєвий проект. Проектуючи власний життєвий шлях, учасники взаємодії орієнтуються на власні цінності та на ставлення інших людей до висловлених ними ідей і планів. Так відбувається дооформлення, відшліфування планів на майбутнє, які так багато значать у віковому періоді юності.

Р. Кросно та М. Джонсон писали: «Вирізняє юність та риса, що дозрівання може виникати з різною швидкістю в різних сферах розвитку, так що юні особи можуть виглядати чи почуватися як дорослі в деяких сенсах, але не в інших сферах» (Crosnoe & Johnson, 2011: 441). Ця різноплановість фізичного, соціального та психологічного дозрівання в юності зумовлює низку характерних для юнаків рис та ознак. Зокрема, з боку аналізу інтерсуб'єктної взаємодії в юності важливо, що для юнаків та юнок часто важливими стають екзистенційні теми для обговорення. Водночас надихати та ініціювати активність можуть різні події: відвідування концерту, спільна соціально значуща справа чи довірлива розмова. Юнаки та юнки пропускають крізь себе запитання: «Що означає бути людиною, бути людяним, відбутися в житті?»

Одним із висновків докторського дисертаційного дослідження О.М. Гріньової є такий: «Розвиток екзистенційного «Я» особистості юнацького віку сприяє конкретизації процесів смисложиттєвого пошуку в смисложиттєвих орієнтаціях» (Гріньова, 2018: 402). Комплексну психологічну проблему сенсу життя можна вивчати в різних аспектах та операціоналізувати в різних поняттях. Так, В.Е. Чудновський указує: «Отримані останнім часом дані (зокрема, у працях, присвячених проблемі соціореабілітації) дають достатньо підстав стверджувати, що сенс життя – не просто ідея, привласнена людиною, а особливе психічне утворення, яке, набувши відносної стійкості, емансипувалося від умов, які його породили, та може істотно впливати на життя людини» (Чудновский, 2006: 216). Д.О. Леонтьєв та співавтори відзначають: «Під особистісним потенціалом (ОП) ми розуміємо інтегральну системну характеристику індивідуально-психологічних особливостей особистості, що лежить в основі здатності особистості виходити із стійких внутрішніх критеріїв та орієнтирів у своїй життєдіяльності й зберігати стабільність діяльності та смислових орієнтацій на тлі тиску та мінливих зовнішніх умов» (Леонтьев, Мандрикова, Осин, Плотникова & Рассказова, 2005: 259). Ця здатність виходити із стійких критеріїв перегукується із стійкістю особистості, яку досліджували Л.І. Божович і В.Е. Чудновський. Співвідношення проблеми стійкості особистості із сенсом життя було визначене під час систематичних досліджень. Зокрема, «показано, що психологічні феномени «спрямованість особистості», «стійкість особистості», «смисложиттєві орієнтації» взаємопов'язані та взаємообумовлені, вони є різними сторонами єдиного процесу, осердям якого є віддалена орієнтація поведінки й діяльності людини» (Чудновский, 2009: 26). Тож можна припустити, що особистісний потенціал та смисложиттєві орієнтації взаємопов'язані. Впровадження поняття смисложиттєвого потенціалу дозволить

об'єднати істотні ознаки цих понять і в новому синтезі розглянути комплексну проблему пошуку людиною сенсу.

Смисложиттєвий потенціал – це системна характеристика різних за змістом дій, яка робить можливим опосередкований через ці дії пошук людиною сенсу свого життя. В. Франкл писав про три основні групи цінностей: цінності творчості, цінності переживання й цінності ставлення (Франкл, 1990). Цінності творчості реалізуються, зокрема, у трудовій діяльності, і в разі такої реалізації трудові дії мають смисложиттєвий потенціал.

Слід зазначити, що маємо на увазі смисложиттєвий потенціал інтерсуб'єктної взаємодії (інтеракційний аспект), у ширшому контексті – смисложиттєвий потенціал різних дій (діяльнісний аспект), що й відрізняє поняття смисложиттєвого потенціалу від поняття особистісного потенціалу, що стосується інтегральних особливостей особистості (особистісний аспект).

Таким чином, смисложиттєвий потенціал інтерсуб'єктної взаємодії є особливо високим у юнацькому віці, коли пошук сенсу життя виступає одним із психологічних механізмів проєктування життєвого шляху. Інтерсуб'єктна взаємодія в цьому аспекті важлива як форма пошуку та уточнення сенсів особистістю юнацького віку. Соціальна ситуація розвитку в юності припускає, що інтерсуб'єктна взаємодія є сприятливою платформою для пошуків сенсу життя та відповідей на запитання, які життя ставить до особистості юнацького віку. Смисложиттєвий потенціал інтерсуб'єктної взаємодії яскраво проявляється саме в юності, коли учасники довірливо діляться власними здобутками в пошуках сенсу. Юнацький вік – це важливий етап становлення смисложиттєвого потенціалу особистості як здатності до пошуку сенсів у мінливому світі.

Висновки

Інтерсуб'єктна взаємодія в юнацькому віці – це важливий аспект становлення особистісних сенсів взаємного розвитку в спілкуванні та спільній діяльності. Юнацький вік є сенситивним для формування інтерсуб'єктної взаємодії, адже різні аспекти цього вікового періоду готують особистість до взаємодії, яка була б взаєморозвивальною та сприяла розвитку суб'єктності учасників. Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці передбачає як свій важливий компонент саме інтерсуб'єктну взаємодію, яка наповнює конкретними сенсами та значеннями різні сторони життя юнаків та юнок. Афективний центр юнацького віку – переживання майбутнього – обговорюється та стає центральним в інтерсуб'єктній взаємодії. Змістом інтерсуб'єктної взаємодії в юності часто стає екзистенційна та смисложиттєва проблематика.

Юнацький вік – це особливий період стрімкого становлення суб'єктності людини, коли вже на правах відповідальної, активної, творчої, ініціативної особистості юнак чи юнка вступають у взаємодію з рівним собі партнером, прагнучи при цьому розкрити свою суб'єктність і допомогти розкритися суб'єктності іншого. Позиція «я хочу бути суб'єктом і допомогти тобі розкрити твою суб'єктність» налаштовує на діалогічну взаємодію, на взаєморозвивальне спілкування. Тому період юності особливий, адже саме в цьому віці в інтерсуб'єктній взаємодії відкриваються найдовірливіші теми, найсміливіші мрії, а особистості учасників прагнуть із ніжністю й теплотою доторкнутися до важливих сенсів та один до одного. Водночас, юність – особливий час, коли інтерсуб'єктна взаємодія набуває специфічних рис і розвивається для того, щоб відбулося становлення суб'єктності всіх учасників процесів спільної діяльності та спілкування.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням інтерсуб'єктної взаємодії та її емпірико-психологічних характеристик.

Література

1. Абрамова, Г. (1999). *Возрастная психология*. Екатеринбург : Деловая книга.
2. Бантишева, О.О. (2017). Психологічні особливості емоційного інтелекту осіб юнацького віку, схильних до віктимної поведінки. (Дис. канд. психол. наук). Київ.
3. Божович, Л.И. (2009). *Личность и её формирование в детском возрасте*. Санкт-Петербург : Питер.
4. Булах, І.С. (2004b). Психологічні основи особистісного зростання підлітків. (Автореф. дис. д.-ра психол. наук). Київ.
5. Булах, І.С. (2004a). Психологічні основи особистісного зростання підлітків. (Дис. д.-ра психол. наук). Київ.
6. Выготский, Л.С. (1983). История развития высших психических функций. *Собрание сочинений.* (Т. 3). Москва : Педагогика.
7. Гріньова, О.М. (2018). Психологія проектування життєвого шляху особистістю юнацького віку. (Дис. д.-ра психол. наук). Київ.
8. Кузікова, С.Б. (2012). Суб'єктність у контексті саморозвитку особистості. *Вісник Харківського національного університету. Серія «Психологія», 1009,* 40–44.
9. Леонтьев, Д.А., Мандрикова, Е.Ю., Осин, Е.Н., Плотникова, А.В., & Рассказова, Е.И. (2005). Возможности эмпирического исследования личностного потенциала. *Материалы межрегиональной научно-практической конференции «Прикладная психология как ресурс социально-экономического развития современной России»*, 259–260.
10. Литвинчук, А.І. (2019). Психологічні чинники розвитку екологічної самосвідомості у юнацькому віці. (Дис. канд. психол. наук). Київ.
11. Лучків, В.З. (2017). Психологічні особливості розвитку асертивності в юнацькому віці. (Дис. канд. психол. наук). Київ, Житомир.
12. Максименко, С.Д., Максименко, К.С., & Папуча, М.В. (2007). *Психологія особистості*. Київ : Видавництво ТОВ «КММ».
13. Папуча, М.В. (2001). *Психологія ранньої юності*. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ.
14. Сергєєнкова, О., Столярчук, О., Коханова, О., & Пасєка, О. (2012). *Вікова психологія*. Київ: Центр учбової літератури.
15. Ставицька, С.О. (2014). Теоретичний аналіз проблеми механізмів розвитку духовної самосвідомості особистості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології : Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 24*, 630–645.
16. Татенко, В.О. (2014). Соціальна і політична психологія Євромайдану: суб'єктне і вчинкове. *Психологічні науки: проблеми і здобутки.* Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pnpz_2014_5_13.pdf
17. Франкл, В. (1990). *Человек в поисках смысла*. Москва : Прогресс.
18. Чудновский, В.Э. (2006). *Становление личности и проблема смысла жизни: Избранные труды*. Москва, Воронеж : Издательство Московского психолого-социального института; Издательство НПО «МОДЭК».

19. Чудновский, В.Э. (2009). Вступительное слово. Л.И. Божович: человек, личность, ученый. In: *Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте*. (с. 9–32).Санкт-Петербург : Питер.
20. Эриксон, Э. (1996). *Идентичность: юность и кризис*. Москва : Издательская группа «Прогресс».
21. Crosnoe, R., & Johnson, M. (2011). Research on Adolescence in the Twenty-First Century. *Annual Review Of Sociology*, *37*(1), 439–460. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150008
22. Hoggan, C., Mälkki, K., & Finnegan, F. (2016). Developing the Theory of Perspective Transformation; Continuity, Intersubjectivity, and Emancipatory Praxis. *Adult Education Quarterly*, *67*(1), 48–64. doi: 10.1177/0741713616674076
23. Sawyer, S., Azzopardi, P., Wickremarathne, D., & Patton, G. (2018). The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health,* Published Online January 17. http://dx.doi.org/10.1016/S2352-4642(18)30022-1

References

1. Abramova, G. (1999). *Vozrastnaja psihologija [Developmental Psychology]*. Ekaterinburg : Delovaja kniga [in Russian].
2. Bantisheva, O.O. (2017). Psihologichni osoblivosti emocijnogo intelektu osib junackogo viku, shilnih do viktimnoji povedinki [The Psychological Peculiarities of Emotional Intelligence of Adolescents, Inclined to Victim Behavior]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
3. Bozhovich, L.I. (2009). *Lichnost i ejo formirovanie v detskom vozraste [Personality and its Formation in Childhood]*. Saint Petersburg : Piter [in Russian].
4. Bulah, I.S. (2004a). Psihologichni osnovi osobistisnogo zrostannja pidlitkiv [The Psychological Fundamentals of Teenagers' Personal Growth]. *Candidate's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
5. Bulah, I.S. (2004b). Psihologichni osnovi osobistisnogo zrostannja pidlitkiv [The Psychological Fundamentals of Teenagers' Personal Growth]. *Extended abstract of Candidate's thesis.* Kyiv [in Ukrainian].
6. Vygotskij, L.S. (1983). Istorija razvitija vysshih psihicheskih funkcij [The History of Development of Higher Mental Functions]. *Sobranie sochinenij – Collected Works*, (Vol. 3). Moscow : Pedagogika [in Russian].
7. Grinova, O.M. (2018). Psihologija proektuvannja zhittievogo shljahu osobististju junackogo viku [The Psychology of Life Path Planning of Personality in Adolescence]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Kuzikova, S.B. (2012). Subjektnist u konteksti samorozvitku osobistosti [Subjectivity in the context of personal development]. *Visnik Harkivskogo nacionalnogo universitetu. Serija "Psihologija" – Bulletin of Kharkiv National University. "Psychology" Series*, *1009*, 40–44 [in Ukrainian].
9. Leontev, D.A., Mandrikova, E.Ju., Osin, E.N., Plotnikova, A.V., & Rasskazova, E.I. (2005). Vozmozhnosti jempiricheskogo issledovanija lichnostnogo potenciala [The Possibilities of Empiric Study of Personal Potential]. *Prikladnaja psihologija kak resurs socialno-jekonomicheskogo razvitija sovremennoj Rossii. Materialy mezhregionalnoj nauchno-prakticheskoj konferencii – Applied Psychology as a Resource of Social-economic Development of Contemporary Russia. The Works of Interregional Scientific and Practical Conference*, 259–260 [in Russian].

10. Litvinchuk, A.I. (2019). Psihologichni chinniki rozvitku ekologichnoji samosvidomosti u junackomu vici [The Psychological Factors of the Development of Ecological Consciousness in Adolescence]. *Candidate's thesis.* Zhitomir [in Ukrainian].
11. Luchkiv, V.Z. (2017). Psihologichni osoblivosti rozvitku asertivnosti v junackomu vici [The Psychological Peculiarities of Assertiveness Development in Adolescence]. *Candidate's thesis.* Kyiv, Zhitomir [in Ukrainian].
12. Maksimenko, S.D., Maksimenko, K.S., & Papucha, M.V. (2007). *Psihologija osobistosti [Personality Psychology]*. Kyiv : Vidavnictvo TOV «KMM» [in Ukrainian].
13. Papucha, M.V. (2001). Psihologija rannoji junosti *[Psychology of Early Adolescence]*. Nizhin : Redakcijno-vidavnichij viddil NDPU [in Ukrainian].
14. Sergejenkova, O., Stoljarchuk, O., Kohanova, O., & Paseka, O. (2012). *Vikova psihologija [Developmental Psychology]*. Kyiv : Centr uchbovoji literaturi [in Ukrainian].
15. Stavicka, S.O. (2014). Teoretichnij analiz problemi mehanizmiv rozvitku duhovnoji samosvidomosti osobistosti v junackomu vici [The Theoretical Analysis of the Problem of Development of Spiritual Selfconsciousness Mechanisms in Adolescence]. *Problemi suchasnoji psihologiji : Zbirnik naukovih prac Kamjanec-Podilskogo nacionalnogo universitetu imeni Ivana Ogienka, Institutu psihologiji imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrajini – The Problems of Contemporary Psychology: The Collection of Articles of Kamianets-Podilskyi Ivan Ogienko National University and G.S. Kostyuk Institute of Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, 24*, 630–645 [in Ukrainian].
16. Tatenko, V.O. (2014). Socialna i politichna psihologija Jevromajdanu: sub'jektne i vchinkove [Social and Political Psychology of Euromaidan]. *Psihologichni nauki: problemi i zdobutki – Psychological Sciences: Problems and Achievements*. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pnpz_2014_5_13.pdf [in Ukrainian].
17. Frankl, V. (1990). Chelovek v poiskah smysla *[A Man Seeking Sense]*. Moscow : Progress [in Russian].
18. Chudnovskij, V.Je. (2006). *Stanovlenie lichnosti i problema smysla zhizni: Izbrannye Trudy [Personality Development and the Problem of Life Sense. Selected Works]*. Moscow, Voronezh : Izdatelstvo Moskovskogo psihologo-socialnogo instituta; Izdatelstvo NPO «MODJeK» [in Russian].
19. Chudnovskij, V.Je. (2009). Vstupitelnoe slovo. L.I. Bozhovich: chelovek, lichnost, uchenyj [Introductory Address. L.I. Bozhovich: person, personality, researcher]. In: Bozhovich L.I. *Lichnost i ejo formirovanie v detskom vozraste [Personality and its Formation in Childhood]*. c. 9–32. Saint Petersburg : Piter [in Russian].
20. Jerikson, Je. (1996). *Identichnost: junost i krizis [The Identity: Adolescence and the Crisis]*. Moscow : Izdatelskaja gruppa «Progress» [in Russian].
21. Crosnoe, R., & Johnson, M. (2011). Research on Adolescence in the Twenty-First Century. *Annual Review Of Sociology*, *37*(1), 439–460. https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081309-150008
22. Hoggan, C., Mälkki, K., & Finnegan, F. (2016). Developing the Theory of Perspective Transformation; Continuity, Intersubjectivity, and Emancipatory Praxis. *Adult Education Quarterly*, *67*(1), 48–64. doi: 10.1177/0741713616674076
23. Sawyer, S., Azzopardi, P., Wickremarathne, D., & Patton, G. (2018). The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health*, Published Online January 17. http://dx.doi.org/10.1016/S2352-4642(18)30022-1

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF INTERSUBJECTIVE INTERACTION IN ADOLESCENCE

Maria Nakonechna
PhD in Psychology, Associate Professor of the Department of General and Practical Psychology
Nizhyn Mykola Gogol State University
2, Grafska Str., Nizhyn, Ukraine, 16600
Doctorate Student of the Department of General and Social Psychology
National Pedagogical Dragomanov University
9, Pyrohov Str., Kyiv, Ukraine, 01601
maria.nakonechna2014@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-2437-0853

Abstract

The article considers different aspects of intersubjective interaction as collective activity that is oriented on subjective qualities of participants, the sensitive period for which is adolescence. It is shown that such elements as openness, trustfulness, intimate-personal communication emerge between young people. Adolescence is the period when a person usually experiences such special feelings as first love and friendship. On the other hand, in adolescence communication with older and younger individuals gains its own particularities and realities too. It is argued that intersubjective interaction in adolescence is communication and joint activity. It is noted that adolescence is sensitive for the formation of intersubjective interaction because various aspects of this age period prepare a person for an interaction that would be mutually developing and facilitate the development of participants' subjectivity. It is underlined that a social situation of development in adolescence assumes intersubjective interaction as a component of critical importance, which provides specific senses and meanings for various aspects of young peoples' everyday life. The affective core of adolescence, namely experiencing the future, comes into question and becomes central in intersubjective interaction. Existential and meaning-seeking issues often make a substantial contribution to both content and structure of intersubjective interaction in adolescence. Adolescence is analyzed as a special period of rapid formation of a person's subjectivity when a young man or woman engages with their peer partners as a responsible, active, creative, initiative personality. The aim of such engagement is both to reveal one's own subjectivity and help to disclose the partners' subjectivity. It is important, however, that position "I want to be the subject and help you reveal your subjectivity" influences dialogic cooperation and mutually developing communication. The conclusion is drawn that adolescence is the special period when intersubjective interaction acquires specific traits and develops for the sake of subjectivity formation of all participants within processes of joint activity and communication.

Keywords: interaction, adolescence, activity, subject, intersubjectivity, personality.

Подано 15.01.2022
Рекомендовано до друку 14.04.2022